

SÖZLÜ TARİHİN TANIKLIĞINDA CUMHURİYET DÖNEMİNDE BULDAN'DA VEREM GERÇEĞİ VE VEREMLE MÜCADELE

Öğr. Gör. İzzettin BEŞTAŞ

Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ÖZET

Ortaçağ batı dünyasında “*mağşerin dört atlısı*” içerisinde savaş, kıtlık,ölüm ve veba sayılmıştır. Beyaz veba olarak ta nitelendirilen araştırmamızın konusu olan “*Verem*” dünyadaki tüm ölümlerin % 7’sinden ve gelişmekte olan ülkelerdeki ölümlerin % 26’sından sorumludur.

Türkiye’de 1920 başlarında, başta sıtma, verem, frengi, trahom, tifo,dizanteri, vb. olmak üzere, birçok bulaşıcı hastalık yaygın haldedir ve büyük ölçüde bunların sonucu olarak, çocukluk dönemine ilişkin olanlar başta olmak üzere ölüm hızları çok yüksektir. Örneğin 1931’de sadece 33 ilde yapılan saptamaya göre genel ölüm hızı binde 20’nin üstündedir ve *verem* ölüm nedenlerinin başında yer almaktadır.

Bu ağır sorunlarla uğraşması gereken sağlık örgütlenmesi büyük siyasi meselelerin (Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı vs.) gölgesinde gerek nitelik ve gerekse nicelik bakımından yetersiz kalmıştır. İşte bu şartlar altında Anadolu’nun bir çok yöresinde olduğu gibi Buldan’da da dün efsanevi Dr. Abdullah Sayiner, Etem Damgacı, Halil Tuncer, Ali Rıza Demirbağ, İbrahim Ocakçıoğlu, vs. günümüzde Dr. Halime Balkanlı ve Dr. Cengiz Zeytinoğlu vs. daha bir çok ismini zikretmediğimiz örnek insan imkansızlıklar içerisinde *Veremle Mücadele*’nin yılmaz savaşçıları oldular.

Anahtar Kelimeler:Buldun, Verem Gerçeği, Veremle Mücadele, Veremle Savaş Derneği, Veremle Savaş Dispanseri, Dr. Abdullah Sayiner, Dr. Halime Balkanlı

Türkiye’de ve Dünya’da Bulaşıcı Hastalıklar

Bulaşıcı hastalıklar bütün dünyada çağlar boyunca büyük sorunların başında gelmiştir. Sıtmanın, vebanın, kolera-tifo ve paratifonun, tifüsün, çiçeğin geçmişte yaptıkları salgınlar ve kırımlar şaşılacak çoklukta insanın yaşamını yitirmesi ile sonuçlanmıştır¹.

Ortaçağ batı dünyasında “*mağşerin dört atlısı*” içerisinde savaş, kıtlık,ölüm ve veba sayılmıştır. Beyaz veba olarak ta nitelendirilen araştırmamızın konusu olan “*Verem*” dünyadaki tüm ölümlerin % 7’sinden ve gelişmekte olan ülkelerdeki ölümlerin % 26’sından sorumludur.Bu verilere göre tüberküloz her yıl diğer enfeksiyon hastalıklarının (AIDS, diyare, sıtma ve diğer tropikal hastalıkların) toplam ölüm sayısından fazlasını tek başına gerçekleştirmektedir².

“Bulaşıcı hastalıkların etmenleri olarak en başta bakteriler, viruslar, riketsialar, protozoalar, helmintler ve mantarlar sayılabilir. Bu etmenlerin çok değişik kolaylaştırıcı etkenler sonucu salgınlara yol açtıkları da bilinmektedir”³. Ayrıca eskiden olduğu gibi günümüzde de bir doğal kırımını izleyerek bir bulaşıcı hastalık salgına yol açabilmektedir. 1994’te Hindistan’da çıkan veba salgınının nedeni olarak tıp otoriteleri bir yıl kadar önce aynı bölgede meydana gelen depremin neden olduğu kötü yaşam koşullarını görmüşlerdir. Bundan çıkarılacak sonuç, dünyadan silindiği yok olduğu varsayılan hastalıkların veba örneğinde görüldüğü gibi uygun koşullarda ortaya çıkabilmektedir. Nitekim “*yirminci yüzyılın vebası*” olarak adlandırılan AIDS bu türden bir hastalık olup yeni bulaşıcı hastalıkların da gelecekte çıkabileceğinin somut delilidir⁴.

Anadolu’da gerek Anadolu Selçukluları Dönemi ve gerekse Osmanlılar döneminde bulaşıcı hastalıklarla ilgili alınan tedbirler yada her iki devletin sağlık politikası ile ilgili elde ne yazık ki, sınırlı bilgilere sahibiz. Anadolu Selçukluları devrinde daha çok vakıfların işlettiği Darü’şşifaların yanı sıra Kervansaraylarda da sağlık hizmeti verildiğini biliyoruz. Osmanlı Devrinde bulaşıcı hastalıklarla için özel tedbirler alındığı yolundaki birkaç kayıttan birisi; Sultan I.Selim (Yavuz) zamanında (1512-1520) 1514’te yapılan Karacaahmet Cüzzamhanesi-Leproserisi (Miskinler Tekkesi)’dir. “O çağlarda tedavi edilemeyeceğine inanılan bu bulaşıcı hastalıktan halk pek çok korktuğu için şehirde bir vaka görüldü mü fakir olsun, zengin olsun, hiçbir fark gözetilmeden derhal buraya kapatılırdı”⁵. Bir diğeri; 1823 yılında hafiflemiş sanılan koleraanın yeniden alevlenmesi ve İstanbul’da bulunan Fransa başta olmak üzere yabancı sefirlerin Osmanlı devletine başvurmaları üzerine 1831’de ilk kez Karadeniz tarafından gelecek

¹ Nevzat Eren-Onur Hamzaoğlu, Türkiye’de Bulaşıcı Hastalıklar (Communicable Diseases İn Turkey (1925-1993),Türk Tabipler Birliği Yay., Ankara Şubat 1996, s.15.

² Nihat ÖZYARDIMCI- A.Hilmi GÜRSES, Yurdumuzda ve Dünyada Verem Savaşı ve Düşündürdükleri, Bursa 2004, s.12.

³Eren-Hamzaoğlu, a. g. e. s. 15

⁴ Aynı eser, s.15 vd.

⁵ Prof.Dr. Esin Kahya-Prof. Dr. Ayşegül D. Erdemir, Bilimin Işığında Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Tıp ve Sağlık Kurumları, Ankara 2000, s. 141

gemilerin on gün tutulacağı İstanbul'da bir karantina Çanakkale'de bir karantina kurulmuştur⁶. Ancak neticesi bilinmemekle birlikte özel önlem anlamındaki tek kapsamlı girişim 1843 yılında “Yemen Karantina Örgütü”nün kurulmasıdır⁷.1838 yılında kurulan “Karantina Meclisi” iki Türk üyeye karşı 14 yabancı üyesiyle bir kapitülasyon kuruluşu hüviyetinde Lozan Antlaşmasına (1923) kadar varlığını sürdürmüştür⁸. Osmanlı Devleti'nde 19.yüzyıla kadar hekimlerin kamu görevlisi olmamakla birlikte Darü'şşifalarda görev yapan hekimlerin Hekimbaşı⁹ndan onay alması gerektiği bilinmektedir.1861'de yapılan bir düzenlemeyle (Tababet-i Belediye İcrasına Dair Nizamname) Belediyelere bağlı olsa da ülke genelinde ilk defa “kamu görevlisi şeklinde hekim istihdamı uygulaması başlatmıştır¹⁰. Bu tüzük çıkarıldığında henüz taşrada belediyelerin oluşturulmamış olması bir yana ülkede yeterli hekim yetiştirilememektedir.1866'da ilk sivil Tıp Okulu “Mektebi Tıbbiye-i Mülkiye” açılması ve ilk mezunlarını vermesinden kısa bir süre sonra Belediye tabipliklerinin de yetersiz kalması üzerine “1871yılında Memleket Tabibi” adı altında taşrada hekim görevlendirilmesi kararı alınır¹¹. Ancak Doç. Dr. Erdem Aydın'a göre; “Devletin taşraya-kırsal kesime sağlık hizmeti götürmeyi yalnızca hekim tayini olarak algulamaktadır.Taşraya sağlık elemanları ve tıbbi donanımıyla bir sağlık ünitesi kurma düşüncesi o dönemde henüz yeşermemiştir”¹².1913 yılında yapılan değişikliklerle “Memleket Tabipliği” “Hükümet Tabipliği”ne dönüşmüş, ayrıca taşrada kaza,liva ve vilayetlerde Sıhhiye Meclislerinin kurulmasına ilave olarak, illerde Vilayet İdare-i Sıhhiye Nizamnamesiyle başta koruyucu ve çevre sağlığı hizmetleri olmak üzere ilin tüm sağlık işlerinin idaresinden sorumlu Sağlık Müdürlükleri kuruldu¹³. Ancak Birinci Dünya Savaşı'na denk gelen bu düzenlemelerden beklenen sonuçlar alınamamıştır. Öte yandan bu savaş sırasında çatışmaların yanı sıra, savaşın yol açtığı kötü koşullardan tifüs,kolera gibi bulaşıcı hastalıklardan binlerce asker ve sivilin ölmesi dikkate şayandır¹⁴.

Cumhuriyet Dönemi sağlık politikasını anlamanın yolu Samsun'a çıkıştan ölümüne kadar Atatürk'ün yanında olan ve aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Sağlık Bakanı olan Dr. İbrahim Refik Saydam'ı tanımaktan geçer. Kuşkusuz O,Türkiye'de sağlık politikasının oluşumunun mimarıdır. “Dr. Refik Saydam koruyucu sağlık, halk sağlığı, toplum sağlığı kavramlarını ülkemize getiren kişidir¹⁵. Dr. Refik Saydam'ın Sağlık Bakanlığı sırasında çıkarılan 1930 tarihli “Umumi Hıfzısıhha Kanunu” Cumhuriyet Türkiye'sinin sağlık anayasası hüviyetindedir. 309 maddeden oluşan bu

⁶ Erdem Aydın, Türkiye'de Sağlık Teşkilatlanması Tarihi, Naturel yay. s.10

⁷ Eren-Hamzaoğlu, Aynı eser, s.19

⁸ Aydın, Aynı eser, s.10-11

⁹ Hekimbaşı: Osmanlı Sarayı'nın ve memleketin sağlık işleriyle uğraşan kimseye verilen unvan. Osmanlılarda ilk hekimbaşı Kutubüddin Efendi'dir.(Meydan Larouse, Sabah Gazetesi Yay., cilt 8, s.567)

¹⁰ Eren-Hamzaoğlu, Aynı eser, s. 13

¹¹ Aynı eser, s. 14

¹² Aynı eser, s. 15

¹³ Aynı eser, s. 21

¹⁴Tifüs, Lekeli Humma vs. salgınların yol açtığı tahribat hakkında Dr. Mustafa Karatepe, “I. Dünya Savaşında Kafkas Cephesinde Tifüsle Mücadele”, Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları 8, s. 107-157 bkz.

¹⁵ Aynı eser, s. 29

yasanın üçte biri (309 maddenin 103'ü 29-132'inci maddeler) bulaşıcı hastalıklara ayrılmıştır¹⁶. Dr. Refik Saydam,1930'lu yıllarda koruyucu hizmetlerde çalışan hekim ve diğer personele en yüksek kadroları vermiş, hekimlere başbakanından daha çok ödenek vererek hizmete özendirmiştir. Ayrıca hekimlere uygulanan zorunlu hizmetin uygulayıcısı yine o olmuştur. Zamanımızda yeniden bu uygulamaya geçilmekle birlikte özendirici önlemlerin 1930'ların gerisinde kalması hekimler ve hekim kuruluşlarının bu uygulamaya direnç göstermelerine yol açmaktadır. “Ölüm nedenlerinin başında gelen veremle savaş amacıyla 1930-1940 yılları arasında 52000 kişi taramadan geçirilmiş, İstanbul,Ankara, Bursa ve Trabzon'da sanatoryum ve veremle savaş dispanserleri açılmıştır”¹⁷.1923-1940 döneminde yataklı hastane sayısı 86'dan 198'e çıkmış ve bu kurumlarda hasta yatak sayısı 6437'den 143888'e çıkmıştır.Ayrıca yaygın sağlık eğitimi çalışmaları da yapılmıştır. Bu yıllar arasında 700000 afiş, 500000 broşür, 146000 kitap ve dergi dağıtılmıştır. 1936'da “Sağlık Propagandası ve Tıbbi İstatistik Genel Müdürlüğü”nün kurulmasıyla faaliyetler hızlanmıştır. S.S.Y.B'nin çalışmalarından sağlanan başarı Atatürk tarafından kutlanmıştır. 01.11.1934 tarihli konuşmasında “ulusun, ulus gençlerinin, çocuklarının sağlıklar, sağlamlıkları, gürbüzlükleri üzerine düştüğümüz çok gerekli bir dirilik işidir.Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın bu yönden bize kıvanç verecek çalışmalar yapmakta olduğunu görmekteyiz” demiştir. Dr. Refik Saydam'ın bu politikası 1940'larda terkedilmiş ve bunun sonucu olarak 1940'larda sıtma, frengi ve verem yeniden epidemiler yaratmıştı¹⁸.1946 yılında Behçet Uz'un Sağlık Bakanlığı sırasında yürürlüğe konulan Birinci On Yıllık Sağlık Planı, Refik Saydam'ın 1925 yılında Sağlık Bakanlığı'nın hizmet hedefleri olarak belirlediği hususlardan içerik olarak pek farklı olmayıp, sadece finansman yöntemi konusunda bir ayrışma söz konusudur. Buna göre Batı dünyasında sağlık hizmetleri yalnızca devletin işi olmaktan çıkmış belediyeler, özel idareler, kurum ve kuruluşlar ve halkın da parasal katkısı sağlanır olmuştur. Benzer şekilde Türkiye'de de toplanacak çeşitli kaynaklar “sağlık sandıkları” biçiminde ve oluşturulacak bir sağlık bankası aracılığıyla hem koruyucu hem de tedavi edici sağlık hizmetleri finansmanında kullanılacaktır¹⁹. 1961 yılında çıkarılmış olan 224 sayılı “Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun” Refik Saydam'ın getirdiği ilkelerin daha çağdaştırılmış bir biçimi olarak görmek gereklidir”²⁰.

Verem

Arapça'dan dilimize girmiş olan verem sözcüğü, şişme, şiş, şişkinlik anlamına gelmektedir. Halk ağzında ince hastalık olarak anılan verem hastalığı²¹ Tıp terminolojisindeki ismi “*tuberküloz*”dur. Tuberküloz; Latince tuber sözcüğü herhangi

¹⁶ Eren-Hamzaoğlu, a. g. e. S.19

¹⁷Dr. Refik Saydam(1881-1942) Ölümünün 40.Yılı Anısına, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları,yay. No:495 Ankara 1982

¹⁸ a. g. e. , s.123

¹⁹ Aydın, a. g. e. , s.55

²⁰ S.S.Y.B Yay., a. g. e. , s.123

²¹ İsmet Zeki Eyüpoğlu, Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü, s.709

bir yüzey üzerindeki yumru şeklindeki kabartı veya şişlik manasına geliyor²². “ Büyük Alman patolugu Franciscus Sylvius ölü açımında saptanan nodüllere “tubercle” adını veren hekim oldu. Tuberküloz sözcüğü daha sonra bu Latince sözcükten türetilmiştir²³.

Robert Koch’un hastalığa katkısı nedeniyle bulduğu verem basili “*Koch Basili*” adını almıştır.Koch’un bu buluşundan sonra bir çok bilim adamı hastalığa karşı aşı geliştirmek için hummalı bir çalışmaya başlamış ve 20 yıl süren çalışmalar sonucunda Fransa’da Pasteur Enstitüsü’nde Bakterioloji Uzmanı Dr. Albert Calmette ile çalışma arkadaşı Veteriner Dr. Camille Guerin bu sinsi mikrobu dize getiren aşığı üretmişlerdir. Bilim çevreleri bu basile mucitlerinin adına izafeten “*Bacile Calmette-Guerin*” adını verdiler. İlk başarılı aşı 1821’de Paris’te 600 çocuk üzerinde denendi. B.C.G. olarak bilinen bu aşı uygulamasından sonra deneklerden hiçbiri hastalanmadı. Ancak 1930 yılında beklenmeyen inanılmaz bir dram yaşandı. “Almanya’nın Lubeck kentinde aşılardan 249 çocuktan 73’ü öldü”. Aşı üzerine kuşuların arttığı bir anda görüldü ki, bir insan hatası neticesinde B.C.G. içine virülen bir bakteri karışmıştı. Böylece aklanmış B.C.G, yeni ilaç deneylerinin gelişmelerine de zemin hazırladı. Nitekim 1943 yılında Dr. Selman A. Waksman ve arkadaşları bir tavuğun boğaz ekiminden iki kültür elde ettiler. Buna “*streptomyces griseus*” adını verdiler. İki ay sonra arkadaşı Schatz ile bu mantarın tuberküloz basilin üremesini durduğunu ve belli dozlarda öldürdüğünü bildirmeleri A. B. D.’ nin ünlü Mayo Kinliği uzmanlarını Dr. Waksman’la ilişki kurmaya itti. İki yıl süren denemeler sonucunda mucize ilaç “*streptomycine*” insanlar üzerinde kullanılmaya başlandı. Bu çalışmaları 1947 yılında Dr. Waksman’a Nobel Tıp Ödülü’nü getirdi²⁴.

Günümüzde daha gelişmiş ve daha etkili ilaçları bulmak gelişen kimya sanayisi için zor olmadı.Ancak “ tuberkülozdan ölümlerin en önde gelen nedeni tuberküloz basili değil kötü yaşam koşullarıdır. Yetersiz gelir ve buna bağlı kötü çevre koşulları, özellikle yetersiz beslenme tuberküloz olgularının asıl nedenidir.Tuberküloza yakalanmaktan ve tuberkülozdan ölmekten kurtulmada, bireysel ve toplumsal gönencin etkisi pek yüksektir”²⁵.Bunun en somut göstergesi henüz aşı ve ilaç kombinasyonlarının bulunmadığı XX. Yüzyıl sonlarında veremden ölüm hızı yüz binde 400-500 arasında iken, 1930’da yüz binde 71.1, 1940’ta 45.9 olmuştur²⁶.

Dünya’da ve Türkiye’de Ünlü Veremliler

Bir hasta tedavi edilmediği takdirde yılda 16 kişiye bu hastalığı bulaştırabiliyor²⁷. Günümüzle ilgili bu veriyi geçmişe uyarladığımızda herhalde bu oranın iki- üç kat olması muhtemeldir. Dolayısıyla aşağıda ismini göreceğiniz şahıslar sürpriz sayılmamalıdır.

²² Utkan Kocatürk, Tıp Terimleri Sözlüğü, s. 721

²³ Nevzat Eren, Toplum, Sağlık ve İnsan, s.454

²⁴ Aynı eser, s.456-457

²⁵ Aynı eser, s.457

²⁶ Aynı eser, s.456-457

²⁷ www.akşam.com.tr/haberprn.asp (tuberkuloz.info 04.04.2006)

T.H. Laennec (1782-1826), Maxim Gorki (1868-1936), Nicola Paganini (1782-1830), Franz Kafka(1883-1924),Frederic Chopin (1810-1849), D.H Lawrence (1885-1930), Zaro Ağa(1774-1934)²⁸, Anton Pavloviç Çehov (1860-1904)²⁹, Polonyalı ünlü besteci Fryderic Francizsek Chopin (1810-1849)³⁰, “Birinci Sultan Abdülmecid, 38 yaşını 2 ay geçe veremden öldü (25. 6. 1861)³¹. “ O yıllarda verem uğradığı evden kolay kolay çıkmıyordu.Ali Adnan giderek zayıflamaya başladı. Fitnat Hanım ne yapsa bu zayıflığın çaresini bulamıyordu. Sonunda İzmir Gureba Hastanesi hekimlerinden Dr. Şehri Bey küçük Ali Adnan’a verem teşhisi koydu³². Burada sözü edilen küçük Ali Adnan, Türkiye Demokrasi Tarihi’nde bir döneme damgasını vuran Başbakan Adnan Menderes’ten başkası değildir. Ancak ne hazindir ki, verem illetinin yıkamadığı bu önemli siyaset adamını demokrasimizin kara lekesi olan darbelerin ilkinin (1960 Darbesi) yağlı ilmiği yok etmiştir. Bu listeyi uzatmak mümkündür.Değerli Tıp Adamı ve eski Sağlık Bakanı Prof. Dr. Nusret Karasu’nun “*Bir ülkede Verem Savaşı o ülkenin uygarlık savaşdır*”³³ sözü konuyu en güzel bağlayacak cümle olsa gerektir.

Türkiye’nin Veremle Mücadele Tarihçesi

“Türkiye’de Verem Savaşı için ilk adım 1918 yılında atılmıştır”³⁴. Fakat bu tarihten önce Veremle Mücadele Tarihi içerisinde değerlendirebileceğimiz bazı gelişmeler olduğunu söylemek gerekir. Örneğin;1895’te II.Abdülhamit’in isteği ile “Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane”³⁵ toplanarak Tüberküloz’un kontrol programı tartışılmış; dernek ve sanatoryumların kurulması önerilmiştir. Yine 1906’da Tb’li çocuklar için ilk hastane “Etfal Hastanesi” açılmıştır. 8 Haziran 1918’de kurulan “ Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti”³⁶ Yukarıda da değindiğimiz gibi gerçek manada Veremle Savaşın ilk adımıdır³⁷. Ancak işgalciler bu cemiyeti kapatmışlardır. Burada işgallerin sadece siyasi ve askeri sonuçlarının değil, aynı zamanda sosyal sonuçları üzerinde önemle durmak gerektiği sonucu çıkıyor. “İzmir Veremle Savaş Derneği, bu sahada kurulan ilk Veremle Savaş Derneğidir. 1923 yılında Dr. Behçet Uz ve 18 arkadaşının önderliğinde kurulmuştur”³⁸. Daha sonra 1927’de İstanbul Veremle Savaş Derneği, 1944’te Denizli Verem Savaş Derneği ve 1946’da Ankara Veremle Savaş Dernekleri açılmıştır. Denizli Derneğinin Ankara’dan önce açılmış olmasının yanı sıra İzmir’den sonra kendi bölgesinin en eski derneği olması takdire şayandır.1948’de sonraki yıllarda tüm dernekleri kendi çatısı altında (Türkiye Ulusal Verem Savaşı Dernekleri Federasyonu

²⁸ Eren, a. g. e. , s .457

²⁹ Gelişim Hachette , Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, Sabah Gazetesi yay., 1993, s.759

³⁰ Meydan Larouse, Sabah Gazetesi Yayınları, 4 cilt, s.182

³¹ Yılmaz ÖZTUNA, Osmanlı Devleti Tarihi, İstanbul 1986, s. 527

³² Soner YALÇIN, Efendi, Beyaz Türklerin Büyük Sırrı, 2.Baskı, Nisan 2004, s. 196

³³ Özyardımcı-Gürses, a. g. e. , s. 10

³⁴ Özyardımcı-Gürses, a. g. e., s. 39

³⁵ Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane:

³⁶ Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti, aralarında Bahriye Nazırı Ahmet Cemal Paşa ve Dr. Besim Paşa’ nın da bulunduğu 15 kişi tarafından kurulmuştur. Daha geniş bilgi için Dr. Tefik İsmail Gökçe, Türkiye Ulusal Verem Savaşı Derneği Kuruluş Gelişim ve Çalışmaları 1948-1972, Yurdumuzda Verem Savaşı Dernekleri, Türkiye Ulusal Verem Savaşı Derneği Neşriyatı İstanbul 1973 bkz.

³⁷ Özyardımcı-Gürses, a. g. e , s.143

³⁸ İzmir Veremle Savaş Derneği (1923-1973), Dernek yay. s.1

adıyla) toplayacak olan Türkiye Ulusal Verem Derneği kuruldu. 1948’de 5237 sayılı kanun ile Sağlık Bakanlığının Verem Savaş Derneklerine para, teçhizat, malzeme ve personel yardımı sağlanmıştır. 1950’de oluşturulan Fizyoloji Kürsüsü ,1955’te Göğüs Hastalıkları Kürsüsü olmuş ve daha sonra 2547 Sayılı Üniversite Kanununun uygulanması ile Göğüs Hastalıkları Ana Bilim Dalına dönüşmüştür. İlk önemli Tüberküloz Kongresi 1953’te İstanbul’da yapılmıştır. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’nın WHO³⁹ ve UNİCEF⁴⁰ ile yaptığı anlaşma sonucunda 1953-1972 yılları arasında 67 ilde BCG Kampanyasıyla 63 milyon kişiye tuberkülin⁴¹ testi yapılmış ve aşılması icap eden 28 milyon kişiye BCG Aşısı yapılmıştır.1960 senesinde SSYB bünyesinde Verem Savaşı Genel Müdürlüğü kuruldu. Bu birim özellikle koruyucu hizmetleri üstlenmiştir. Hastanelerin yönetimine karışmamıştır. 20 doktor 200 sağlık memurunun bu örnek çalışması WHO Verem Savaş Şubesi Şefi Dr. Mahler tarafından “*Türk Mucizesi*” olarak adlandırılmıştır. Türkiye’de Veremle Savaşa katkı yapmış bilim adamları arasında Prof. Dr. Tevfik Sağlam, Prof Dr. Nusret Karasu, Prof. Dr. Tevfik İsmail Gökçe, Dr. Hamdi Açıkan, Prof. Dr. Selahattin Akkaynak, Prof. Dr. Necdet Menemenli ilk akla gelen isimlerdir⁴².

Denizli’de Verem Gerçeği ve Veremle Mücadele

1920 yıllarının başlarında, başta sıtma, verem, frengi, trahom, tifo, dizanteri, v.b. olmak üzere, birçok bulaşıcı hastalık yaygın haldedir ve büyük ölçüde bunların sonucu olarak, çocukluk dönemine ilişkin olanlar başta olmak üzere, ölüm hızları çok yüksektir. Örneğin 1931’de sadece 33 ilde yapılan saptamaya göre, genel ölüm hızı binde 20’nin üstündedir ve *verem* ölüm nedenlerinin başında yer almaktadır⁴³. 1917-1925 yılları arasında, Sağlık Müdürlüklerinden alınan raporlara göre, *sıtmalı* oranı; Denizli ve Antalya’da % 86’yla, Malatya ve Trakya bölgesinde % 25-30 arasında değişmektedir⁴⁴.

Denizli’de sıtma ile ilgili oranlar Sarayköy ve Çivril gibi birkaç lokal alan dışında kentin geneline baz aldığımızda veremden ileri değildir. Üstelik ölüm riski ve tedavinin maliyeti açısından bakıldığında veremin vahameti daha korkunç boyutlardadır. Örneğin Cumhuriyetin ilk yıllarında Denizli’de hekimlik yapan ve Denizli Sağlık Tarihi üzerine araştırmaları da olan Dr. Kemal Şakir Saraçoğlu bakınız ne diyor: “*Verem hakikaten korkunç derecededir. Merkezi vilayette bizzat yaptığım*

³⁹ Dünya Sağlık Örgütü

⁴⁰ UNICEF;united Nations International Childrens Emergency Fund’un kısa yazılışdır.Türkçesi; Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu’dur.Dünya çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak üzere oluşturulan bu kurulun 1954’te 6367 sayılı kanuna dayanılarak Türkiye’de de oluşturulmuş bir temsilciliği vardır.(Meydan Larouse,Sabah Gazetesi Yay., cilt 19, s.555)

⁴¹ Tubercülin: Tüberküloz basilleri kültüründen hazırlanan ve deri altına enjekte edilmek suretiyle tüberküloz teşhisinde kullanılan eriyik... Bu test tüberkülozlu kimsede –kırmızımtrak kabarıklık oluşturmak üzere- reaksiyona neden olur. Tüberküloz olmayan kişide ise reaksiyon oluşmaz. (Kocatürk, a. g. e. s.722).

⁴² Özyardımcı-Gürses, a. g. e. , s. 143-144

⁴³ Dr. Refik Saydam (1881- 1942) Ölümünün 40. Yılı Anısına, Sağlık ve Sosyal Bakanlığı yay.,yay. No: 495 Ank. 1982. s. 139

⁴⁴ Aynı eser, s. 139

istatistikte emraz-ı saireye (Bulaşıcı Hastalıklara) nisbetle % 17.5 raddesinde görülmüştür. Sarayköy'e tabi Kadıköy'ün⁴⁵ Nahiye merkezinde umumiyetle münteşir bir haldedir. Kadıköy'ün de veremin fazlalığına sebep; evler üst üste yapılmış, sokaklar dar, bahçeler yok, halk dokumacı olduğu için destigahda (işyerinde) çalışırken yarı beline kadar toprağın içindedir. Bu vaziyette verem'in kolayca tevsii(bollaştırma-genişletme) anlaşılabilir. Denizli'de vaziyet berakistir.(aksidir) Şehir dağlık, bağlık, bahçeliktir. Ancak memleket ratıb (rutubetli) sokaklar tozdan geçilmez, esnaf kavaidi hıfz-ı sıhhiyeye riayet etmez, vezaif-i Belediye noksandır.Sefalet de çoktur. Denizli'de halk çok fakirdir. Kadın amelenin günlüğü 50-30 kuruştur. Bununla bir ev idaresi nasıl mümkün olur? Bahususki hayat çok pahalıdır. Ekmek 25 kuruş, et 70 kuruş sade yağı 2 lira, halkın kısım-ı azamı kuru ekmeğe biraz çiğ patlıcan, domates, kışın tarhana çorbası, bulgur pilavı ilavesiyle karnını doyuruyor. Veremin bu şerait altında tevsii pek kolaydır⁴⁶. ”

Sözlü tarih, kişileri günlük yaşam felsefecileri olarak görmektedir. Kişi, anılarını ve yaşadıklarını anlatırken asla bir iletken değildir. Anlatılar, kişinin hayatı kavrayış tarzıyla yoğrulan ürünlerdir. Yaşanmış olanla kişinin anısı arasında bir yeniden üretim süreci vardır.⁴⁷

Araştırmamız boyunca bu dramın, yaşayan pek çok tanığıyla röportajlar yaptık ve önemli notlar elde ettik. Bunların doğruluğu elbette tartışılabilir ancak bir konuda yeterli yazılı belge yoksa işte o zaman yöntemine uygun sağlanmış sözlü tarih bilgileri aksi kanıtlanıncaya kadar gerçeğe uygun kabul edilebilir⁴⁸.

Buldan'da verem trajedisini sadece bu örnekte görmek ve anlamak mümkündür: “ Bugün tarihi evleri koruma altında olan Balcılar Ailesi'nden 5 kişi veremden öldü. Elektrikçi ustam Mehmet Karamehmet ve eşi, Cevat Buldanlıoğlu'nun oğlan ve kızkardeşi, arkadaşım İbrahim Uçaz, Sinan, Süleyman Verem Savaş Derneği eski Başkanı Ali Rıza Demirbağ'ın kardeşi Mehmet hepsi veremden öldüler⁴⁹. ” Yine Buldan Abdullah Sayiner Göğüs Hastalıkları Hastanesi'nde 1958-1979 yılları arasında çalışan ve buradan emekli olan Mehmet Zühtü oğlu, 1337 (M.1921) doğumlu Sayın Etem Algan ile yaptığımız görüşmede yanındaki eşini göstererek “ Ha bunun kardeşi kayınbiraderim Mahmut Başgüner 26 yaşında veremden öldü. Komşumun kardeşi de aynı dertten gitti.” derken bir yandan çaresizliğin- teslimiyetin verdiği bir kanıksama öte yandan vereme karşı sonraki yıllarda kazanılan ve kendisinin de şahit olduğu başarıyı anımsayarak hayıflandığı gerçeği gözlerinden adeta okunuyordu. Ancak hepsinden daha dokunaklı olanı; Türkiye'de Veremle Savaşın önde gelen simalarından olan ve çocukluk yıllarının bir bölümünü Buldan'da geçiren; kısa bir süre önce uzun yıllardır başkanlığını yürüttüğü Ankara Verem Savaş Derneği yöneticiliğinden kendi isteğiyle ayrılan Prof. Dr. Hilmi

⁴⁵ Kadı Karyesi de denilen bugünkü Denizli ili Babadağ ilçesi.

⁴⁶ Dr. Kemal Şakir SARAÇOĞLU, Tarihi, Coğrafi, İktisadi, Sıhhi, İktisadi Nokta-i Nazardan Denizli, Denizli 1928. s.78

⁴⁷ <http://tustav.Org/SozluTarih/sozlutarih.html>, 25. 04. 2006, s. 2/6

⁴⁸ Aynı eser, s. 2/6

⁴⁹ Bu bilgi Abdülkadir oğlu, 1921 doğumlu Ahmet Uzman'dan alınmıştır.

Gürses'in anlattıkları olsa gerek: “İşlemeli yemeni örtülü tabut başlarında, genç yaşlarında vereme yenik, kızlar, gelinler, genç anneler, yaşama hoşça kal derken birer birer, dokuma tezgahlarından toprağa yöneldiler!.. Nasıl anımsamam bu an Bekir Öğretmenimi... O da 20 yaşında yaşama veda eder... Ne bilirdim yıllar sonu bu yolda hekimliğimi, bana okuma öğreten öğretmenim cihan değer!⁵⁰ ...”

Buldun'da Veremle Mücadele

Türkiye toplumu sorunlarına devleti beklemeden çareler aramıştır. Hatta ve hatta denilebilir ki, pek çok konuda devlet daha sonra sahneye çıkmıştır. Kurtuluş Savaşında *Kuvay-ı milliye* nasıl ki devlete rağmen filizlenip serpildiyse, bulaşıcı hastalıklar karşısında da bir tür *Kuvay-ı sıhhiye* örgütlenmesi doğmuştur Anadolu'nun çorak bozkırlarında... Buldan'da Dr. Abdullah Sayiner, Eczacı Settar Sayiner, Dr. Baha Müderrissoğlu gibi tıp adamlarının klavuzluğunda dokumacı esnafı ve diğer gönüllü pek çok hayırsever insan verem canavarına dur demenin dev adımlarını atmışlardır⁵¹. Cumhuriyet Devri Buldan'ında efsanevi bir kimlik kazanan Dr. Abdullah Sayiner (1888-1959) bu yörede Veremle Mücadelenin adımlarını derneğin kuruluşundan çok önce atmıştır. “ *Kendisi de Verem hastasıydı. Bu nedenle bu illetin ızdırabını en çok o biliyordu. Hastaneyi inşa ettirdiği Bulak Mevkii*”ne sıkça gider ve oranın dağ havasının kendisine iyi geldiğini söylerdi. *Hiç unutmam 5-6 arkadaş Bulak Yakasına şarap içmeye gitmiştik. Orda bir çardak gördük. Çardağın altında Dr. Abdullah Bey yatıyordu. Sonradan öğrendiğimize göre buraya sıkça gelirmiş. Biraz sonra yanımıza çıka geldi. Bize kızarak – “ İçki içerseniz verem olursunuz.”* Dedi ve ekledi: *Ben bu çam havasından devayı burada buldum... Bu nedenle buraya bir hastane kurmayı düşünüyorum*⁵². *Abdullah Bey sayesinde sigara ve alkoli bıraktım. Ondan Allah razı olsun. Şu anda 85 yaşındayım ve gördüğünüz gibi kimsenin yardımı olmadan işyerime gelip gidiyorum*⁵³. Dr. Abdullah Sayiner'e ilham kaynağı olan şifalı hava banyosu- dağ havası hakkında bakınız Jean Jack Rousseau

⁵⁰ Bu bilgi İzzet oğlu, 1929 doğumlu A. Hilmi Gürses'ten alınmıştır. Malmüdüri İzzet Gürses'in oğlu olarak ilkokul 3-4. sınıfları Buldan 4 Eylül İlkokulu'nda okuyan Sayın Prof. Dr. A. Hilmi Gürses, görüşmemizde “ sarı yaşmak örtülü tabutlar hala gözlerimin önünden gitmiyor. Kim bunlar? Diye sorduğum babamın -Oğlum bunlar veremden ölen genç kızlar dediğini bugün gibi hatırlıyorum. Yıllar sonra Tıbbiye'yi bitirerek tüberkülozla mücadelede Türkiye'nin önde gelen hekim-akademisyenlerinden birisi olan sayın Gürses, bitmek tükenmek bilmeyen bilim aşkıyla 60'şından sonra Hukuk Fakültesini bitirir ve Kamu Hukuku alanında Master (1989) yapar. 2006 ortalarına kadar yürüttüğü Ankara Verem Savaşı Derneği Başkanlığı'nı kısa bir süre önce bırakan Prof. Dr. A. Hilmi Gürses, fahri olarak veremle savaşa katkılarını sürdürmektedir. Bilgi ve hatıralarını bizimle paylaştığı için kendilerine saygı ve şükran borçluyuz.

⁵¹ 1951 tarihli Verem Savaş Derneği üye defterinden ve derneğin bulabildiğimiz ilk karar defterindeki kayıtlara göre Buldan'da Veremle Mücadelenin önde gelen şahısları şunlardır: Dr. Abdullah Sayiner (Dernek Yön. Kur. Bşk.), Dr. Baha Müderrissoğlu (Kurucu üye), Ethem Tümbay (Dernek 2. Bşk.), Eczacı Settar Sayiner (Dernek Muhasip Üyesi), Mehmet Erdebil (Yön. Kur. Üyesi), Nuri Yüksel (Yön. Kur. Üyesi), Asım Anıl (Yön. Kur. Üyesi), Ahmet Pamuk (Yön. Kur. Üyesi), Nazmi Yalçın (Üye defterinin ilk sırasındaki şahıs- tüccar), Cahit Akıncı (Öğretmen), Ahmet Gülşen (Talebe/ Öğrenci), Etem Damgacı, İbrahim Ocakçı, Yusuf Kardeşler, Ahmet Uzman, Ömer Gürcan, Abdullah Başbuğ vs.

⁵² Bu dileğini gerçekleştirecektir bu yüce insan; ancak ne hazin ki açılışını göremeyecektir. Açılıştan kısa bir süre önce vefat eden Dr. Abdullah Sayiner'in naaşı hastane morguna getirilecek ve tuğlasında , her çakılında emeği olan bu sağlık mabedinde bir gece kaldıktan sonra ertesi gün Buldan Mezarlığı'nda binlerce Buldanlı'nın göz yaşları arasında toprağa verilecektir.

⁵³ Bu bilgi Abdülkadir oğlu 1921 doğumlu Ahmet Uzman'dan alınmıştır.

1761’de Nouvelle Heloise’de ne diyor: “ ..... Uzun zamandan beri kaybetmiş olduğum neş’emin neden bu dağ havası sayesinde tekrar avdet ettiğini anlıyorum. Havanın saf ve temiz olduğu dağlarda, insan vücudunu daha hafif, zekasını daha sakin hisseder. Hekimlikte ve ahlak terbiyesinde bu nev’i şifa banyolarından neden istifa edilmediğini bilmiyorum⁵⁴.” Doktorumuzun bunu okuyup okumadığını bilmiyoruz. Ancak en iyi tedavi insanın kendisinde tatbik ederek bulduğu tedavi olsa gerek. Dr. Abdullah Sayiner; bu işlerin örgütlenerek çözümleneceğine inanmış olacak ki, işe derneği kurma çalışmalarına girişerek başlayacaktır. Tıpkı Denizli’de Dr. Hamza Orhon ve arkadaşlarının yaptığı gibi. Denizli Verem Savaş Derneği’yle ilgili yaptığımız araştırma sırasında bulduğumuz bir belgede Dr. Abdullah Sayiner’in Denizli’deki meslektaşlarının tecrübelerinden faydalanmak için daha 1949’larda yani Buldan derneğinin kuruluşundan çok önce danışmak üzere yazıştığı anlaşılmaktadır⁵⁵. 05. 10.1951’de Buldan Verem Savaşı Derneğini kurarak gerekli sağlık kurumlarını açmak üzere çalışmalarını hızlandırmışlardır.

Buldan Verem Savaşı Derneği

Yukarıda belirtildiği üzere 1951 sonbaharında kurulan Buldan Veremle Savaş Derneği, bir çok ilin derneğinden önce (Malatya, Adıyaman,Sakarya, Siirt, Konya, Erzincan, Nevşehir, Ağrı, Amasya, Gümüşhane vs.) kurulmuştur. İlçeler bazında Emirdağ, Akhisar, Alaşehir, Bandırma, Salihli, Ayvalık, Karaman, Gönen, Milas vs. den sonra en eski dernektir. 250’yi aşkın dernek içinde 74. sıradadır. Denizli’nin ise en eski ilçe derneğidir⁵⁶.

2908 Sayılı Dernekler Kanununa göre yapılması gereken değişiklikler yapılarak 29 Mayıs 1984 tarihli Denizli Yerel Meydan Gazetesinde yayınlanan tüzüğe göre derneğin mevzuu ve gayesi tüzüğün 2. maddesinde şöyle açıklanmıştır:

“Buldan ilçesinde Verem Mücadelesi esaslarını kurmak, veremin ferdi ve içtimai tehlikelerine karşı halkı ve belediyeyi ikaz ve Verem Hastahanesi, Sanatoryum, Dispanser ve benzerlerini tesis etmek ve bu tesisat için hükümet, belediye ve hayır dernekleri ve sair müesseseler nezdinde teşebbüslerde bulunmak, maddi vasıtalar ve ilmi örgütlerle verem mücadelesine kuvvet ve vüsat vermek, tesis halinde olup ikmal edilmemiş bulunan verem hastanelerini ikmal etmektir.”

⁵⁴ Mediko-Sosyal Tüberküloz Konferansları, İstanbul Verem Savaşı Derneği yay., Hachette İstanbul 1951, s.13

⁵⁵ Denizli Verem Savaş Derneği’nden 25. 03. 1949 tarih ve 43 sayılı, Yön. Kur. Bşk. Dr. Fehmi Sarılar’ın imzasıyla gönderilen yazıda “ Sayın Abdullah Sayiner; Buldan merkezinde bir verem savaş derneği kurulması için derneğimiz gayesinin muhitte tahakkukuna hizmet etmek hususunda gösterdiğiniz alakaya teşekkür ederiz. Derneğimizin, Valilik Yüksek Makamınca tasdik edilmiş olan nizamnamesinden (tüzüğünden) bir nüshası ilişik olarak takdim edilmiştir. Bu, bildiği üzere, derneğin ana gayelerini ve iş hududlarını tayin etmektedir. Derneklerde esas itibariyle hizmet ve kanuni mesuliyet ve vazife yetkileri, 2512 sayılı dernekler kanunu ile buna ek kanunlarda gösterilmiştir.

Derneğimizin pullarının satışı hususunda gösterdiğiniz yakın alakaya ayrıca teşekkür ederiz. Pullardan bir miktarı yakın zamanda adresinize yollanacaktır. Derneğin kuruluşu hususunda dernekler kanununa göre yapacağınız müracaat üzerine her hangi bir noktada tereddüdünüz olursa mevcut bigilerimiz dahilinde size yardımcı olmaya çalışırız. Bilvesile saygılarımızı sunarız.

⁵⁶ Yurdumuzda Verem Savaşı Dernekleri, Türkiye Ulusal Verem Savaşı Derneği Neşriyatı, Seyhan Matbaacılık, İstanbul, 1973, s.181-183

Cümlenin sonunda dile getirilen “*verem hastanelerini ikmal etmek*” yani kurmak sözü birkaç kurucu üye dışında diğer tüm üyelerin sağlığında gerçekleşmiş ve bunu görmenin bunu gerçekleştirmenin iç huzuruyla dünyaya veda etmişlerdir.

Dernek Kurucu Üyeleri

1. Abdullah Sayiner (Doktor, Çaybaşı Mah.)
2. Baha Müderrisođlu (Doktor, Kurtuluş Mah.)
3. Süleyman Kayacan (Ziraat Bankası Md. Çaybaşı Mah.)
4. Mehmet Erdebil (Tüccar, Çarşı Mah.)
5. Nuri Yüksel (Tüccar, Turan Mah.)
6. Mehmet İşseven (Tüccar, Bursa Mah.)
7. Ahmet Dalkıçlar (Tüccar, Kurtuluş Mah.)
8. Bekir Baylar (Tüccar, Yeşildere Mah.)
9. Settar Sayiner (Eczacı, Çaybaşı Mah.)
10. Cahit Akıncı (Öğretmen, Kurtuluş Mah.)

Derneğin kuruluşundan kapatıldığı 2004 tarihine kadar aşağıda ismi yazılı şahıslar dernek başkanlığı görevini yürütmüşlerdir:

1. Dr. Abdullah Sayiner (1951-1958)
2. Yusuf Kardeşler (1959-1959)
3. Halil Tuncer (04.12.1959-23.12.1959)
4. İbrahim Ocağcıoğlu (1960-1968)
5. Reşat Çelebi (1968-1969)
6. Ali Rıza Demirbağ (1969-1981)
7. Dr. Cengiz Zeytinoğlu (1981-2004)

Görüldüğü üzere 23 yıl başkanlık yapan Dr. Cengiz Zeytinoğlu dernek tarihinde en uzun süre başkanlık yapan şahıs olmuştur.

Derneğin Faaliyetleri

Türkiye Ulusal Verem Savaşı verilerinden hareketle tespit ettiğimiz bilgiye göre; Buldan Verem Savaş Derneği'nin kuruluş tarihi, 05.10.1951'dir⁵⁷. Dernek kurulduğu tarihten itibaren iki hususa öncelik vermiştir. Birincisi her ne pahasına olursa olsun sanatoryum inşaatına başlamak ve bir an önce bitirmek, ikincisi ise mevcut hastaların tedavisi için gerekli ilaç-gıda ve özellikle fakir-yoksul hastaların ihtiyacı olan maddi yardımı temin etmek olmuştur⁵⁸. Hayatını hastalarına ve veremle mücadeleye adanmış Dr. Abdullah Sayiner'in inceliğiyle ilgili tespit ettiğimiz birçok örnekten birisi de yol ve hastane inşaatı sırasında istimlak edilen arazilerden biriyle ilgilidir: “ *Ocakçı Hüseyin Onbaşı'nın bağ satışında içindeki bütün ağaçları kesip alması şart konulmuştu. Bunlar külliyetli miktarda iyi cins incir ağaçları olduğundan sanatoryum hastalarının taze incir meccanen yemeleri için bu ağaçların kesilmemesi muvafık olduğundan bu bağdaki ağaçların kesilmemesi için Ocakçı Onbaşı Hüseyin'e 40 lira daha verilmesine...*”⁵⁹. Bir sağlık yada ziraat bilimcisi değiliz. Bu yüzden incirin tıbbi faydasını bilmiyoruz. Ancak insanın vücut direncini arttıran gıdaların başında meyvelerin geldiği gerçeğini çağımızın sıradan bir bilgisi olarak herkes gibi biz de biliyoruz.

“ *Bir bayram namazından imamdan sonra Dr. Abdullah Bey minbere çıktı. Ağlayarak cemaate; -Hemşerilerim içtiğiniz bir tek sigara parasını bu illele mücadele için bize verin. Dediğini hiç unutmam. Yine hastane inşaatına bir an önce başlayabilmek için sarp arazide yol yapılması icap ediyordu. Yollar yapılırken davul zurnayla köylere gider işçi bulur gelirdi. Şehrin içerisinde halkı teşvik etmek için omuzuna kazma kürek alarak gezdiğine pek çok defa şahit olmuşumdur*⁶⁰.” Halktan toplanan bağış-yardımların acil işlerin yerine getirilmesinde büyük öneme haiz olduğu bilinmektedir⁶¹.

Hastanenin ihalesi 10.11.1952 günü yapılan ihale sonucunda Yüksek Mühendis İsmail Sabri Pınarer ve Teknisyen Mustafa Hazer'in müşterek yaptığı % 3.6455 tenzilatla toplam 69999.72 liraya Verem Savaş Derneği'nin 19. 11. 1952 tarihli yönetim Kurulu kararıyla verilmiştir. Altı yıl sürecek inşaat boyunca yaşına ve sağlık problemlerine aldırılmadan yüzlerce kez Bulak Yamaçlarına çıkan Dr. Abdullah Bey, günümüzde bile istenen düzeye gelemeyen bir çevreci bilinçle henüz inşaat aşamasında ağaçlandırma ve peysaj çalışmalarına dört elle sarılmıştır⁶². Bundan daha takdire şayanı; Lüleburgaz Orman fidanlığından 300 adet nadide *Sedir Çamı* alabilmek için 67 yaşında

⁵⁷ Yurdumuzda Verem Savaşı Dernekleri, Türkiye Ulusal Verem Savaşı Derneği Neşriyatı İstanbul 1973, s. 85

⁵⁸ Bu konuda dernek yönetim kurulu defterinde pek çok örnek mevcuttur. 04.05.1955 tarih ve 6 nolu karar, 27.01.1957 tarih, 5 nolu karar, 05.01.1959 tarih, 1 nolu karar, 27.01.1959 tarih, 2 nolu karar 10. 02. 1959 tarih, 5 nolu karar ve 09.06.1961 tarih, 8 nolu yönetim kurulu kararları bu mevzuda vereceğimiz sayısız örnekten birkaçıdır. Daha geniş bilgi için bkz. Yönetim Kurulu Karar defterleri.

⁵⁹ Bkz. 02.04. 1952 tarih, 6 sayılı yön. Kur. Kararı.

⁶⁰ Bu bilgi Rumi 1337 (Miladi 1921) doğumlu Mehmet Zühtü oğlu Etem Algan'dan alınmıştır.

⁶¹ Derneğin diğer gelir kaynakları arasında balo, müsamere, gezinti geliri, pul- rozet satışı geliri, mal ve mülk bağışları, vasiyetler, hükümet, belediye vs. yardımları, bankalardaki mevduat faizleri, hastane- dispenser gelirleri vs. Daha geniş bilgi için dernek tüzüğüne bkz.

⁶² 17.03.1953 tarih ve 5 sayılı yönetim kurulu kararında , “ .... ayrıca sanatoryumun yazlık ve kışlık geniş arazisinin daima yeşil olarak muhafazası için su deposu vazifesini görecek havuz yapılmak icap eden Hüseyin Başocakçı'nın bağının Sağlık Bakanlığına ferağı yapılmak üzere derneğimizce iki bin liraya satın alınmasına karar verildi.

ve üstelik sağlık problemleriyle boğuşurken Dr. Abdullah Bey, Lüleburgaz'a gitmiş on beş günlük İstanbul ve Lüleburgaz temasları sonucunda bugün hastane civarını nadide bir halı gibi nakşeden ağaçları getirmiştir⁶³.

Kuşkusuz bu değerli tıp insanı hakkında daha çok söylenebilir. Ancak O'nun bu başarısında dernek yönetim kurulundaki gönüllü kurul üyelerinin ve diğer üyelerin kendisine sundukları ve desteğin payı büyüktür.

Dr. Abdullah Sayiner Göğüs Hastalıkları Hastanesi

Buldan Göğüs Hastalıkları Hastanesi ismiyle açılan bu önemli tıp kurumu, hastanenin yapılışında büyük emeği olan ve yukarıda çalışmaları ve kişiliği hakkında bilgiler verdiğimiz Dr. Abdullah Sayiner'in ölümünden 2 yıl sonra dernek yönetim kurulunun kararıyla⁶⁴ yapılan teklif sonucunda 1961 yılı başında Dr. Abdullah Sayiner Göğüs Hastalıkları Hastanesi adını almıştır.

Hastane doktorsuzluk başta olmak üzere diğer personel ve teknik araç eksikliği nedeniyle randımanlı çalışamayacaktır. Hastanenin açılışı sırasında geçici görevle Buldan'a gelen 1 sene kadar çalışan Operatör Dr. Zeynel Abidin Kılıç hastanenin ilk doktorudur. Ancak hastaneye ilk hastaları yatıran doktor İsmail Hakkı Oğuz olacaktır⁶⁵. Hastane Teftiş defterindeki bir kayda göre hasta kabulüne 01.04.1960 tarihinde başlamıştır⁶⁶. Öyle anlaşılıyor ki, 1958 Ekim başında zoraki açılan hastane⁶⁷ personel ve teknik aksaklıklar nedeniyle ancak 1960 baharında aktif hale gelecektir. Yine hastanenin ilk personellerinden Etem Algan ile yaptığımız görüşmede bildirdiğine göre;

“ ilk yıl yatakların hazır değildi. Dr. Zeynel Abidin Kılıç'ın çabalarıyla Çallı Süleyman diye birinden yataklar için pamuk aldık. Meşhur Çal Pamuğunu aldığımız bu şahıs kaderin garip bir cilvesi olarak yıllar sonra hastaneye tedavi amacıyla geldi. Ancak uzun süre tedavi gören Çallı Süleyman, burada vereme kurban gidenler kervanına katıldı⁶⁸. ”

Buldan'da Sanatoryum açma çalışmalarının başladığı 1950'li yıllarda Denizli'de mortalite (ölüm oranı) 100.000'de 140 'lar civarındadır⁶⁹. 2004 yılına ait bir istatistikte bu oran sıfırdır⁷⁰. Bu tablonun ortaya çıkmasında hiç kuşkusuz Denizli'deki Verem Savaş Gönüllülerinin kurduğu dernekleri ve onların himmetiyle açılan sağlık

⁶³ Bkz. 25.04.1955 tarih, 5 sayılı yön. kur. kararı.

⁶⁴ Bkz. 13.05.1960 tarih, 1 sayılı yön. kur. kararı.

⁶⁵ Bu bilgi Rumi 1337 (Miladi 1921) doğumlu Mehmet Zühtü oğlu Etem Algan'dan alınmıştır.

⁶⁶ Bkz. 19.04.1960 tarihli teftiş raporu.

⁶⁷ 27.01.1959 tarih, 2 sayılı Yönetim Kurulu Kararından anlaşıldığına göre; Eylül sonundaki açılıştan sonra devrin Başbakanı Adnan Menderes'in 1959 başındaki ziyareti sebebiyle bir açılış töreninin daha tertip edildiği anlaşılmaktadır. Günümüzde de devam eden herhangi bir okulun, hastane yada işletmenin defalarca açılması hadisesinin yerel idarelerin yağcılığının geçmişten gelen bir gelenek olduğu sonucunu gözler önüne sermektedir.

⁶⁸ Bu bilgi, Algan'dan alınmıştır.

⁶⁹ Mediko –Sosyal Tüberküloz Konferansları, Editör: Tefvik Sağlam, İstanbul Verem Savaş Derneği Yay. Hachette İstanbul, 1951, s. 362.

⁷⁰ Bkz. T.C Sağlık Bakanlığı, Hastalık İstatistik Formu (Bildirimi Zorunlu Hastalıklar), Form N0: F017, s:2, Denizli (İl İcmali), İcmal Tarih Aralığı: Ocak 2004-Aralık 2004(Dahil)

kurumlarını ilk sıraya koymak icap eder. Dr. Abdullah Sayiner Göğüs Hastalıkları Hastanesi yarım asırlık mazisinde tüberküloz başta olmak üzere pek çok hastalığın tanı ve tedavisinde büyük başarılar elde etmiştir. 2005 yılı verilerine göre 4 serviste toplam 14000 poliklinik yapılmıştır. 4 uzman doktor, 1 pratisyen hekim, 19 Ebe-Hemşire, 3 Laboratuar, 2 Röntgen Teknisyeni, 2 Teknisyen Yrd., Hastane Müd., 1 müd. Yrd., 2 memur, 3 hizmetli ve 1 aşçı olmak üzere toplam 39 personeli ve 100 yatağıyla⁷¹ Başhekim Dr. Halime Balkanlı⁷² yönetiminde Buldan'ın yanı sıra, Denizli ve civarındaki yüz binlerce insanımıza hizmet vermektedir.

Buldan Verem Savaş Dispanseri

1961'de Türkiye Emlak Kredi Bankası Denizli Şubesine ait ve BuldanTapo sicilinin 02.05.1960 tarih cilt 25, sayfa 10 ve 39 numarada kayıtlı gayri menkulü satın alınarak⁷³ Verem Savaş Dispanseri binası yapılmak üzere gerekli tamirat ve tadilata başlanmıştır. Gerek maddi ve teknik imkansızlıklar ve özellikle de hekim sorununun çözülememesi yüzünden dispanserin açılışı 1963 yılı sonbaharına sarkmıştır⁷⁴. 1968'e kadar dernek imkanlarıyla işletilen dispanser bu tarihte Sağlık Bakanlığı'na bağlanmıştır. 1990 yılına kadar bu binada faaliyetini sürdüren dispanser, dernek başkanı ve dispanser başhekim Dr. Cengiz Zeytinoğlu'nun girişimleri sonucunda Belediye'den uzun uğraşlar sonucunda 41.500 TL. ye alınan dernek arsasına hayırsever bir vatandaş olan Rahmi Terzioğlu'nun yaptırdığı binaya söz konusu tarihte taşınmıştır⁷⁵. 2004 yılında önce derneğin kapatılmasıyla şevki kırılan dispanser personeli, Sağlık Bakanlığı'nın kararı gereği Nisan 2006'da dispanserin kapatılmasıyla⁷⁶ ikinci büyük şoku yaşamıştır. 40 yılı aşkın bir süre Buldanlıların veremle savaşında ayakta tedavi ve takibini yaparak büyük bir hizmeti yerine getiren bu kurumun yarattığı boşluk kolay kapanmayacaktır. Bugün artık genel bir sağlık kurumu hüviyetinde olan Dr. Abdullah Sayiner Göğüs Hastalıkları Hastanesi'nin tüberkülozlu hastaların ayakta tedavi ve doğrudan gözetimlerini yapmadığı gerçeğinden yola çıkarsak bu hastaların Denizli Verem Savaş Dispanserine gitmesi gerekmektedir.

⁷¹ Bkz. Dr. Abdullah Sayiner Göğüs Hastalıkları Hastanesi 2005 yılı Yıllık Personel Hasta ve Yatak Muvazene Formu, T.C. Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü Form No: 56.

⁷² Uzun yıllardan beri burada görev yapan ve hayatını hastalarına adayan bu değerli tıp insanı bu çalışmalarıyla adeta Buldanlıların yeni Abdullah Sayiner'i olmuştur. Bu hizmetleri sırasında kendisi de tüberküloza yakalanan Dr. Halime Balkanlı uzun süren tedavi sonucunda hastalıktan kurtulmasına karşın, kendisiyle görüşmek için müteaddit kereler gittiğimiz hastanede yaptığımız gözlemlere göre dinlenmek bilmeyen temposu ve hastalara olan yakınlığı tüm sağlık personelinde olan hastalık kapma riskini onda birkaç kat artırıyor. Temennimiz daha uzun yıllar bu değerli tıp emekçisinin dert ve kederden uzak sağlık içerisinde hastalıklarla mücadelede devam etmesidir.

⁷³ Bkz. 23.09.1961 tarih, 11 sayılı Yön. Kur. Kararı.

⁷⁴ Bkz. 02.10.1963 tarih, 6 sayılı Yön. Kur. Kararı.

⁷⁵ Bu bilgi İsmail oğlu, 1948 doğumlu Dr. Cengiz Zeytinoğlu'ndan alınmıştır.

⁷⁶ Bkz. T. C. Sağlık Bakanlığı (Verem Savaşı Dairesi Başkanlığı) 04 Nisan 2006 tarih, B. 10. 0. VSD: 0: 00. 00. 71-415-662 sayılı yazısı.

Buldan'ın 40-50 km. uzaklıktaki dağ köylerinden maddi imkansızlıklar içerisinde Buldan'a gelip buradan da Denizli'ye gitmelerinin yaratacağı zorluklar hastalıkla mücadeleyi sekteye uğratacaktır⁷⁷.

Sonuç

Denizli iline ait son 20 yılın tüberküloz istatistiği özetle şöyledir: 1984 yılına ait bir istatistikte geçmişten gelen eski vaka sayısı 742 kadın, 1283 erkek⁷⁸ toplam 2025 olarak verilirken, aynı yılın verilerine göre bu hastalıktan vefat edenlerin sayısı 29'dur. Bu sayı toplam hastanın % 1.21'ine tekabül etmektedir.1985'te toplam hasta sayısı eski vaka 1334, yeni vaka 397 olmak üzere 1907' ye düşerken ölenlerin adedi ise artış göstererek 40 olmuştur⁷⁹. 1984-2005 yılları arasındaki istatistiklere giren eski-yeni vaka sayısı 6510'dur. Bu süre içerisinde derli toplu kayıtlara ulaşmamamıza karşın,1998'de 1, 2002'de 1 kişinin tüberkülozdan öldüğü tespit edilmiş olup, son üç yılda bu hastalıktan ölüm vakası tespit edilmemiştir. Denizli Verem Savaşı dispanserinin 1995 yılı verilerine göre Denizli'de Tüberküloz insidansı (hastalığa yakalanma oranı) yüz binde 29.69'dur.

Kuşkusuz bu güzel tabloya kavuşmak kolay olmamıştır. Ünlü İngiliz şairi W. Shakespeare “ Dünler bugünleri aydınlatan fenerlerdir” der. Dünlerin ışığında aydınlattığımız bugünlerin kararmaması için bu sinsî hastalığa karşı uyanık olmak ve tetikte beklemek elzemdir.

⁷⁷ Dr. Cengiz Zeytinoğlu'yla yaptığımız görüşmede; “Teorik bilgiler 6 aylık bir tedavinin başarısından söz etse de doğrusu en az 9 aylık bir tedavi gerekmektedir.. Ancak daha uzak bir merkeze yönlendirilen hastalarımızın çeşitli nedenlerle programı aksatacaklarını düşünüyorum. Bu bir yandan tedavinin yarıda kalması mikrobun direnç kazanarak tedavinin maliyetini ve başarı şansını azaltacak, öte yandan başı boş kalacak tüberkülozlu hastaların 1 hastanın yılda 20 kişiye bulaştırma riskini düşündüğümüzde yeni zincirler yaratmasından endişe ediyorum.” Diyerek haklı endişelerini dile getirdi.

⁷⁸ Bkz. Sağlık Bakanlığı, Denizli İli 1985 Yılı TBC. Vakalarının ve Uygulamalarının Cinse Göre Dağılımı, Tablo 33.